

FRIDUR

Í þessum kafla lærir þú:

+ Hvað friður er

+ Hvað getur valdið ófriði

+ Hvað friðsamleg menning er

+ Hlutverk Sameinuðu þjóðanna í friði

+ Um mátt einstaklingsins

+ Um heimsmarkmið SP um sjálfbæra þróun

Friður getur haft margvíslega merkingu í hugum fólks. Hvað þýðir að búa við frið? Ein skilgreining á friði er t.d. þegar fólk býr við jafnrétti og jafnræði á öllum sviðum, t.d. á vinnumarkaði og á heimilinu og er fært um að leysa ágreining sín á milli án þess að til átaka komi. Flestir geta örugglega verið sammála um að vilja lifa í sátt og samlyndi við aðra, að hafa þak yfir höfuðið og geta átt fyrir helstu nauðsynjavörum. En ýmislegt í umhverfi okkar getur þó valdið því að friði okkar er ógnað og aðstæður leitt til þess að erfitt sé að lifa í sátt og samlyndi við aðra.

FRIDUR FRIDUR FRIDUR
FRIDUR FRIDUR FRIDUR

DAEMI

Dæmi 1

Halla og Gunnar eru nýbúin að kaupa sér fallett hús í rólegum bæ þar sem þeim líður vel. Þau eiga Óla sem er sex ára. Hann á kött sem hann elskar og þykir mjög vænt um. Einn daginn keyrir nágranni þeirra yfir köttinn og drepur hann. Nágranninn kemur hlæjandi með köttinn og segir þetta ekkert mál, þetta sé bara köttur. Hann biður þau jafnframt um að fá sér ekki annan kött, því honum sé meinilla við ketti og gæti „óvart“ keyrt aftur yfir kött.

-
- + Hvað gera hjónin?

 - + Eiga þau að reyna að halda friðinn með því að segja ekkert, eða eiga þau að ræða við nágrannann um að hann hafi farið yfir ákveðin mörk?

 - + Er líklegt að friður muni ríkja á milli nágrannanna framvegis?

 - + Af hverju/af hverju ekki? Útskýrðu mál þitt.

Dæmi 2

Silvía á 12 ára dóttur sem gengur vel í skóla. Dóttirin er búin að ákveða að verða lögfræðingur þegar hún verður stór. Einn daginn tekur ný ríkisstjórn við í landinu og sett er í lög að einungis drengir megi fara í skóla, stúlkur eigi að halda sig heima við.

-
- + Hvað gera Silvía og dóttir hennar?

 - + Eiga þær að sætta sig við ástandið til að halda friðinn?

 - + Er líklegt að þær verði ánægðar með sitt hlutskipti?

 - + Getur raunverulegur friður ríkt án jafnræðis og jafnréttis?

 - + Af hverju/af hverju ekki? Útskýrðu mál þitt.

Mikilvægt er að jafnrétti og jafnræði ríki í samfélögum til að auka líkurnar á að friður ríki. Þegar brotið er á einstaklingum með einhverjum hætti, þeir búa við valdaójafnvægi og fá ekki tækifæri til að blómstra á eigin forsendum, þá skapast ágreiningur sem getur endað með átökum eða jafnvel stríði. Í mörgum löndum hafa stríð staðið yfir í langan tíma, staðan er þannig að það er stál í stál og engin lausn í sjónmáli. Íbúar viðkomandi landa þekkja jafnvel ekkert annað en að búa við stríðsástand og eru í hættu dag hvern að deyja eða að missa ástvini sína.

Reynum t.d. að setja okkur í spor fólks sem hefur þurft að lifa við stríðsástand í langan tíma. Það hefur e.t.v. misst heimili sitt í hendur ofbeldismanna og horft upp á ástvini sína deyja eða vera beitt misrétti eða alvarlegu ofbeldi. Er auðvelt að horfa framhjá slíku eða að fyrirgefa og lifa framvegis í sátt og samlyndi við ofbeldismennina?

Nelson Mandela sat í fangelsi í 27 ár fyrir baráttu sína gegn kynþáttamismunun í Suður-Afríku. Í byrjun var hann pyntaður og farið illa með hann og margir vinir hans voru drepnir. Þegar Mandela var látinn laus eftir allan þennan tíma sagðist hann hafa gert sér grein fyrir því

að ef hann myndi ekki sleppa tókum á biturðinni og hatrinu þá væri hann enn í fangelsi. Hann lagði áherslu á að leita sátta við fortíðina og hvatti aðra til að gera slíkt hið sama.

En það eru ekki einungis stríð og vopnuð átök sem skapa ófrið og stríðsástand í heiminum. Náttúruhamfarir af ýmsum toga gerast æ tíðari og nú er svo komið að frá síðustu aldamótum hafa að meðaltali um 100 þúsund manns látið lífið á hverju ári af völdum náttúruhamfara, s.s. fellibylja, jarðskjálfta, flóða og þurrka. Neyðarástand af völdum vopnaðra átaka, stríðs náttúruhamfara og sjúkdómsfaraldra hefur orðið til þess að fleiri hafa þurft að flýja heimili sín en í seinni heimsstyrjöldinni.

Verkefni

-
- + Kynntu þér sögu Nelson Mandela og íhugaðu hvort þú gætir gert eins og hann gerði, að leita sátta við óvininn.
-

STOFNUN SAMEINUÐU ÞJÓÐANNA – AÐ VIÐHALDA FRIÐI

Seinni heimsstyrjöldin, sem stóð frá árinu 1939-1945, var ein mannskæðasta styrjöld mannkynssögunnar þar sem tugir milljóna manna létust. Bandamenn í því stríði voru Bandaríkin, Bretland, Frakkland, Kína og Sovétríkin sem börðust á móti Öxulveldunum, þ.e. Ítalíu, Japan og Þýskalandi. Styrjöldin leiddi miklar hörmungar yfir fólk sem varð til þess að Sameinuðu þjóðirnar (SP) voru stofnaðar 24. október árið 1945. Tilgangur með stofnun þeirra var að koma í veg fyrir að hörmungar stríðsins myndu endurtaka sig. Sameinuðu þjóðirnar hafa þrjú meginmarkmið: Að viðhalda heimsfriði og öryggi, að útrýma fátækt og að vernda mannréttindi fólks.

Stofnun Sameinuðu þjóðanna var ekki fyrsta tilraunin sem gerð var til að koma á friði í heiminum. Má þar nefna Friðarsamningana í Vestfalíu

á 17. öld, Vínarfundinn á 19. öld og Þjóðabandalagið sem stofnað var eftir fyrri heimsstyrjöldina árið 1918. Allar þessar friðartilraunir fóru hins vegar út um þúfur og stríð braust út á ný.

Sameinuðu þjóðirnar eru alþjóðastofnun með höfuðstöðvar í New York í Bandaríkjunum. Upphaflegur fjöldi stofnríkja SP var 51 ríki en aðildarríkin eru nú 193 talsins. Sameinuðu þjóðirnar vinna eftir ákveðnum sáttmála hinna Sameinuðu þjóða, sem er einskona stjórnarskrá. Verkefni samtakanna hefur breyst nokkuð frá því sem var í byrjun. Undir þessa málaflokka heyra nú ýmis verkefni eins og sjálfbær þróun, íbúafjöldi, heilbrigði, viðskipti, menntun, loftslagsmál, netöryggi, hryðjuverk o.fl.

STOFNANIR SEM TILHEYRA SP

Ýmsar stofnanir innan Sameinuðu þjóðanna vinna að því að hjálpa og aðstoða fólk víða um heim. Má því segja að SP komi á margan hátt í veg fyrir að átök eða stríð brjótist út. Af þessum stofnunum má nefna Matvælastofnun SP sem vinnur gegn hungri í heiminum, Flóttamanna- stofnun SP sem vinnur að málefnum flóttafólks, Barnahjálp SP sem aðstoðar og hjálpar börnum, Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin sem vinnur að heilbrigðismálum, Menningarmálastofnun SP er vinnur að málefnum menntunar, vísinda og menningar og UN Women sem vinnur að réttindum kvenna og gegn kynbundnu ofbeldi.

ÖRYGGISRÁÐ SP

Öryggisráðið er stofnun innan SP sem sér um að viðhalda friði og öryggi. Ef upp koma átök eða deilur sem ógna heimsfriði þá er fyrst reynt að leita sátta með friðsamlegum hætti eins og sáttaumleitunum þar sem allir aðilar eru sáttir með niðurstöðuna. Ef það gengur ekki og átök halda áfram eða brjótast út, reynir Öryggisráðið að koma á vopnahléi á milli deiluaðila. Einnig eru friðargæsluliðar sendir á vettvang, ef það er mögulegt. Þrátt fyrir þá staðreynd að með stofnun Sameinuðu þjóðanna hafi ekki verið hægt að stöðva stríð og átök að öllu leyti þá hafa samtökin lagt mikið af mörkum til að vinna að friði og öryggi í heiminum. Þau hafa t.d.:

- + Útvegað mat fyrir um 90 milljónir manna í yfir 80 löndum ár hvert.
- + Lagt til meira en 125 þúsund friðarliða í fjórum heimsálfum.
- + Aðstoðað árlega um 70 lönd við kosningar.
- + Útvegað bóluefni fyrir þróunarríki.
- + Bætt og tryggt menntun barna.
- + Aðstoðað flóttafólk.
- + Hjálpað yfir 1 milljón kvenna í hverjum mánuði vegna erfðleika á meðgöngu.
- + Veitt aðstoð við um 170 friðarsamninga frá árinu 1945.
- + Lögfest yfir 500 fjölþjóðlega samninga, m.a. um mannréttindi, hryðjuverk, flóttafólk, afvopnun og alþjóðaglæpi.

FRÍÐSAMLEG MENNING

Óhætt er að segja að með tilkomu internetsins og alls kyns samskiptamiðla hafi upplýsingagjöf almennt aukist og samskiptaleiðir milli landa orðið einfaldari og fljótlegri. Hér áður fyrr var heimurinn lokaðri og samgöngur takmarkaðri en nú er. Auðveldara er að ferðast og boðið er upp á fjölbreyttar ferðir út um allan heim til fjarlæggra landa. Í kjölfarið hefur fólk haft tækifæri til að kynna sér ólíka menningarheima, upplifað nýja hluti og lært að setja sig í spor fólks af ólíkum uppruna. Ástandið í heiminum er misjafnt eftir heimshlutum, sums staðar ríkir friður en annars staðar er ófriður. Þar spilar ástandið í viðkomandi löndum stóran þátt, t.d. hvort það sé mikill vöxtur og gróska, næg atvinna, hátt menntunarstig og stuðningur við fólk. Í fátækum löndum er almennt lítill stuðningur við fólk eða alls enginn. Þá er ekki um að ræða velferðarkerfi sem styður við fólk t.d. í glímu við veikindi, fátækt, barneignir og atvinnuleysi. Þá er mikið atvinnuleysi og menntunarstig lágt.

Norðurlöndin eru almennt með sterkt velferðarkerfi sem styður við fólk og er ætlað að jafna tækifæri þess. Sveigjanlegri vinnutími er á vinnu-
markaði sem gefur fjölskyldum tækifæri á að verja meiri tíma saman og auðveldara er að samhæfa vinnu og einkalíf. Á Norðurlöndum

eiga báðir foreldrar möguleika á að samþætta vinnu utan heimilis og barn-
eignir. Foreldrar á Norðurlöndunum eiga að meðaltali rétt á orlofi frá vinnu í 345 daga fyrir hvert barn. Í mörgum löndum heims fá foreldrar ekki neitt fæðingarorlof þegar barn fæðist.

Konur á Norðurlöndum hafa tækifæri til að mennta sig að vild og fleiri konur en karlar eru með háskólamenntun. Víða í heiminum fá stúlkur og konur ekki að ganga í skóla og mennta sig. Á Norðurlöndum eru karlmenn þó enn í meirihluta í stjórnunarstöðum og komast almennt lengra upp metorðastigann en konur. Mannréttindi og tjáningarfrelsi er einnig stór partur af samfélögum Norðurlandanna. Mismunandi skoðanir fá að blómstra án þess að fólk eigi á hættu að gjalda fyrir skoðanir sínar, s.s. verða handtekið eða tekið af lífi.

Af öllu þessu leiðir að samfélög á Norðurlöndunum búa við meira jafnrétti og jafnræði og þar er friðsamlegri menning/samfélög en víða annars staðar á heiminum. En Norðurlöndin eru þó ekki alfarið laus við ofbeldi. Glæpir, ofbeldi og óréttlæti á sér þar einnig stað en kannski ekki í eins alvarlegri mynd og annars staðar.

KEMUR OKKUR ÞETTA VIÐ?

En ef við á Norðurlöndunum höfum það svona gott, af hverju kemur okkur þá við hvort aðrir hafi það ekki eins gott annars staðar í heiminum? Er það nokkuð okkar vandamál? Við sjáum alls kyns ofbeldi í fréttum og á samfélagsmiðlum, fólk sem hefur misst allt sitt í átökum og stríði, flúið heimili sín og stendur uppi allslaust.

Norðurlöndin eru aðilar að Sameinuðu þjóðunum og taka þátt í ýmiss konar þróunarsamvinnu í samstarfi við alþjóðastofnanir. Þar með hafa þau skuldbundið sig til að taka þátt í að aðstoða og hjálpa þeim löndum þar sem lífsskilyrði eru ekki eins góð. Þörfin á neyðar- og mannúðaraðstoð fer vaxandi m.a. vegna fátæktar, vopnaðra átaka og loftslagsbreytinga í heiminum. Með þróunarsamvinnu sýna löndin samkennd í garð fátækari landa og sýna í verki að okkur er ekki sama um fólk annars staðar í heiminum. Markmið heimsmarkmiða Sameinuðu þjóðanna er m.a. að draga úr hungri og fátækt, vinna að mannréttindum, kynjajafnrétti og sjálfbærri þróun.

Verkefni

- + Kynntu þér heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun. Hvaða hlutverki gegna þau í friði?
-

HVAÐ GETUM VIÐ GERT?

En hvað getum við gert til að vinna að heimsmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna, sýnt samkennd og látið til okkar taka? Í heimsmarkmiðunum er að finna ýmsar leiðir til að vinna að betri heimi. Fyrsta skrefið er að kynna sér markmiðin og hvað hver og einn getur gert. Til eru ýmis mannréttindasamtök, sem vekja athygli á óréttlæti, ofbeldi og glæpum í heiminum, t.d. Amnesty International og Human Rights Watch. Hlutverk þeirra er að fylgjast með og skrásetja mannréttindabrot víða um heim, vekja athygli á þeim og að kalla eftir stuðningi fólks. Slík samtök eru ákveðin forvörn og aðhaldsafl sem hafa komið í veg fyrir mannréttindabrot. Mannréttindabrot og ofbeldi þrífst í skjóli þöggunar og refsileysis og því er mikilvægt að hulunni sé svipt af þeim. Einstaklingar geta einnig styrkt ýmis hjálparsamtök sem aðstoða fólk í neyð.

Ungt fólk getur lagt sitt af mörkum með ýmsum hætti, t.d. gengið í samtök er vinna að mannréttindum og friði. Samtakamáttur fólks getur verið sterkt afl og sömuleiðis einstaklingsframtakið. Greta Thunberg og Malala Yousafzai eru gott dæmi um það.

GRETA THUNBERG

Greta Thunberg er aðgerðasinni fædd í Svíþjóð árið 2003. Hún hafði mikinn áhuga á umhverfismálum og byrjaði að kynna sér málefnið. Hún las um loftslagsvána og fannst ekki nóg að gert. Greta ákvað því að gera eitthvað í málinu, hætti að mæta í skólann og byrjaði að mótmæla ástandinu. Hún mótmælti fyrir framan sænska þingið árið 2018 þegar hún var 15 ára gömul. Hún lét í sér heyra og æ fleiri fóru að hlusta á hana og í kjölfarið hlaut hún heimsathygli. Nú hafa milljónir manna um heim allan sameinast henni í baráttunni gegn loftslagsbreytingum og hún hefur fundað með mörgum af helstu leiðtogum heims. Greta er gott dæmi um mátt einstaklingsins.

MALALA YOUSAFZAI

Malala Yousafzai er fædd í Pakistan árið 1997. Hún mótmælti stefnu talibana í landinu um að stúlkur mættu ekki að fara í skóla. Talibanar voru einnig á móti því að fólk horfði á sjónvarp og spilaði ákveðna tónlist. Malala mótmælti ástandinu og vakti athygli heimsins. Í kjölfarið litu talibanar á hana sem ógn við málstað sinn. Einn daginn þegar Malala var á leið heim úr skólanum var hún skotin í höfuðið af talibana, þá 12 ára gömul. Hún lifði árásinu af og ákvað að berjast fyrir bættum heimi barna, sérstaklega stúlkna. Malala hlaut friðarverðlaun Nóbels árið 2014, einungis 17 ára gömul.

UNGMENNI OG HEIMSMARKMIÐIN

Í heimsmarkmiði nr. 16, **Friður og réttlæti**, er kallað eftir friðsælum og sjálfbærum samfélögum fyrir alla jarðarbúa, að tryggður verði jafnari aðgangur allra að réttarkerfi og að byggðar verði upp skilvirkari og ábyrgari stofnanir á öllum sviðum.

Í heimsmarkmiði nr. 17, **Samvinna um markmiðin**, er kallað eftir auknu samráði og samvinnu um alþjóðlegt samstarf um sjálfbæra þróun og að gripið verði til aðgerða.

Í vinnu með heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun er lögð mikil áhersla á að þetta sé ekki eingöngu málefni fullorðinna, heldur að unga fólkið láti í sér heyra og taki virkan þátt.

Á Norðurlöndunum eru starfandi svokölluð ungmennaráð heimsmarkmiða Sameinuðu þjóðanna. Í þeim eiga sæti ungmenni, á aldrinum 13-18 ára, sem hafa áhuga á að vinna að heimsmarkmiðunum og að láta rödd sína heyrast. Ungmennin funda nokkrum sinnum á ári, koma með tillögur að ýmsum málum og funda með ríkisstjórnnum landanna. Ungt fólk hefur verið virkt í baráttunni fyrir betri heimi, sérstaklega er varðar loftslagsmálin. Það gefur von um betri heim þar sem meiri friður og réttlæti ríkir.

FRÍÐARVERÐLAUN NÓBELS

Verðlaun sem veitt eru árlega til einstaklinga, stofnana eða samtaka sem unnið hafa að bræðralagi þjóða og að friði í heiminum.

NELSON MANDELA [1918–2013]

Einn helsti baráttumaður gegn aðskilnaðarstefnunni í Suður-Afríku. Hann sat í fangelsi í 27 ár vegna baráttu sinnar. Mandela var fyrsti lýðræðislega kjörni forseti Suður-Afríku. Hann hlaut friðarverðlaun Nóbels árið 1993.

JANE ADDAMS [1860–1935]

Bandarísk baráttukona fyrir heimsfriði. Hún barðist fyrir réttindum kvenna og stofnaði alþjóðasamtök kvenna fyrir heimsfriði. Addams hlaut friðarverðlaun Nóbels árið 1932.

DR. MARTIN LUTHER KING JR. [1929–1968]

Þekktastur fyrir að berjast fyrir réttindum blökkumanna og gegn aðskilnaði kynþátta í Bandaríkjunum á 7. áratugnum. Hann talaði fyrir friðsamlegum aðgerðum og hlaut friðarverðlaun Nóbels árið 1964.

MAHATMA GANDHI [1869–1948]

Leiðtogi pólitískrar hreyfingar á Indlandi sem barðist fyrir sjálfstæði frá Bretum. Hann talaði fyrir friðsamlegum aðgerðum og fordæmði ofbeldi. Gandhi var tilnefndur til friðarverðlauna Nóbels alls fimm sinnum en hlaut hins vegar aldrei verðlaunin.

MÓÐIR TERESA [1910–1997]

Nunna sem fædd var í Albaníu. Stofnaði trúarregluna Teresusystur sem hjálpaði þeim allra fátækustu. Hún hlaut friðarverðlaun Nóbels árið 1979.